

ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВСТВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

ДІХТЯРУК АНДРІЙ БОРИСОВИЧ

УДК 342.7.116:37.014

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ВИЩУ
ОСВІТУ В УКРАЇНІ**

12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Київ - 2021

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у відділі проблем розвитку національного законодавства Інституту законодавства Верховної Ради України

Науковий керівник: кандидат юридичних наук
ОРЖАХОВСЬКА АЛЛА АНАТОЛІВНА,
Інститут законодавства Верховної Ради України,
заступник завідувача відділу
теорії та практики законотворчої діяльності

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент,
Заслужений юрист України
ШАТІЛО ВОЛОДИМИР АНАТОЛІЙОВИЧ,
Київський національний лінгвістичний університет,
завідувач кафедри права факультету економіки і права

кандидат юридичних наук, доцент
ЛУК'ЯНЕЦЬ ВАЛЕНТИНА СТАНІСЛАВІВНА,
Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедра конституційного права та прав людини

Захист відбудеться 9 лютого 2021 р. о 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.867.01 в Інституті законодавства Верховної Ради України за адресою: 04053, м. Київ, провулок Несторівський, 4.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту законодавства Верховної Ради України за адресою: 04053, м. Київ, провулок Несторівський, 4.

Автореферат розісланий 6 січня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.М. Биков

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Європейський вибір України визначив спрямованість держави у бік забезпечення інтересів людини, її безперервного духовного, освітнього, інтелектуального, професійного розвитку. У європейському світогляді інтелект, освіта, професійний досвід, соціальна мобільність беззаперечно визнаються головною складовою національного багатства. За таких умов освітня політика держави має формуватися з урахуванням загальнонаціональних інтересів та враховувати сучасні тенденції світового розвитку, що зумовлює необхідність запровадження суттєвих змін в освітній сфері та її складових.

Основний Закон України у статті 53 закріпив не лише право кожного на освіту, але й право громадян на безоплатне здобуття вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі, встановивши, що держава забезпечує доступність та безоплатність, у тому числі – вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах, розвиток освіти та різних форм навчання, надання державних стипендій і пільг учням та студентам. З цього випливає, що право на вищу освіту є невіддільною складовою конституційно-правового статусу людини й громадянина, визначальним чинником фактичної реалізації особою своїх особистісних, соціальних, політичних, економічних, культурних прав та свобод.

Ефективна реалізація права на вищу освіту та поступове розширення його змісту відіграє принципову роль у контексті становлення України як демократичної, правової та інноваційної держави. Актуальність теми пояснюється ступенем соціальної значущості питання щодо удосконалення законодавчих основ реалізації права на вищу освіту, якості та доступності вищої освіти як гарантій забезпечення права на вищу освіту, адаптація чинного національного освітнього законодавства до законодавства Європейського Союзу як складової євроінтеграційного курсу України. За таких умов важливого значення набуває процес формування сучасної вищої освіти як фундаментальної основи для розвитку держави, підготовки конкурентоспроможного людського капіталу. На цьому наголошено в Указі Президента України від 3 червня 2020 року № 210 «Про вдосконалення вищої освіти в Україні».

Конституційно-правові засади реалізації права на вищу освіту не були предметом комплексних досліджень у вітчизняній правовій науці. Окремі теоретичні питання цієї проблематики в контексті аналізу окремих елементів, які утворюють зміст права на вищу освіту, було висвітлено в дисертації О. Ф. Мельничук «Конституційно-правове забезпечення права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду» (2015 р., 12.00.02). Теоретичні аспекти вищої освіти було проаналізовано в дисертаційній роботі У. М. Парпан «Правова природа вищої освіти в Україні: теоретико-правовий вимір» (2019 р., 12.00.01).

Таким чином, відсутність спеціальних теоретичних розробок із окресленої проблеми свідчить про актуальність та своєчасність цього дослідження.

Науково-теоретичну основу дисертаційного дослідження склали праці, в яких висвітлюються питання правової природи конституційного права на освіту, окремі аспекти реалізації конституційного права на вищу освіту, конституційного інституту прав людини, зокрема таких вітчизняних і зарубіжних вчених: С. С. Алексєєв, Г. О. Андрощук, Т. Г. Бабіна, О. В. Бірченко, В. О. Боняк, Т. В. Грачева, Н. М. Гуляєва, О. В. Дробиш, В. С. Журавський, Є. В. Красняков, О. М. Клименко, А. М. Колодій, В. Г. Кремень, М. М. Мацькевич, О. Ф. Мельничук, І. М. Мищак, Н. А. Мяловицька, М. В. Лисенко, В. С. Лук'янець, Т. Є. Оболенська, Н. М. Оніщенко, А. А. Оржаховька, Н. І. Петрецька, В. Ф. Погорілко, П. М. Рабінович, К. М. Романенко, М. О. Тимошенко, М. Ю. Тодика, Н. В. Самандас, О. Ф. Скакун, С. С. Сєрьогіна, В. В. Супрун, Д. К. Черкашин, В. А. Шатіло, Р. В. Шаповал, О. С. Якушина та інші.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано в межах науково-дослідної теми Інституту законодавства Верховної Ради України – «Стратегія розвитку законодавства України» (державний реєстраційний № 0103U007975).

Дисертаційне дослідження повною мірою відповідає проголошеному Конституцією України курсу на побудову демократичної, соціальної й правової держави, основним обов'язком якої є утвердження та забезпечення прав та свобод людини й громадянина.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є з'ясування змісту та напрямів розвитку конституційного права людини й громадянина на вищу освіту в Україні, обґрунтовуються підходи до підвищення ефективності його реалізації.

Для досягнення поставленої мети визначено такі *завдання*:

- проаналізувати історико-правові аспекти становлення та розвитку права на вищу освіту в Україні;
- дослідити доктринальні позиції щодо поняття та змісту права на вищу освіту;
- розглянути систему загальних і спеціальних принципів права на вищу освіту;
- проаналізувати сучасне вітчизняне законодавство у сфері вищої освіти, з'ясувати його переваги та недоліки;
- окреслити конституційно-правові гарантії підвищення ефективності забезпечення прав на вищу освіту;
- здійснити аналіз проблем правомірного обмеження у праві на здобуття вищої освіти;
- провести правовий аналіз змісту міжнародних стандартів права на вищу освіту;
- дослідити зарубіжний досвід конституційно-правового забезпечення реалізації права на вищу освіту;
- виробити підходи та запропонувати рекомендації щодо вдосконалення реалізації права на вищу освіту в Україні.

Об'єктом дослідження є конституційно-правові відносини, що виникають у сфері реалізації права на вищу освіту.

Предметом дослідження є конституційно-правові засади реалізації права на вищу освіту в Україні.

Методи дослідження. З метою всебічного й об'єктивного аналізу предмета дослідження, досягнення поставлених завдань було використано загальнонаукові, філософські та спеціально-правові методи наукового пізнання.

Історико-правовий метод дав змогу проаналізувати питання становлення й розвитку права на вищу освіту в Україні (підрозділ 1.1). Діалектичний метод як загальнонауковий сприяв аналізу взаємодії загального конституційного права людини та громадянина на освіту з конституційним правом на вищу освіту. Формально-логічний метод дав змогу розкрити зміст понять, які становлять предмет дослідження, викласти концептуальні положення, а також сформулювати належні висновки. Методи аналізу та синтезу, абстрагування й узагальнення дали змогу на підставі вивчення доктринальних позицій визначити місце права на вищу освіту в системі конституційних прав, з'ясувати правову природу цього права, сформулювати визначення відповідних понять (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 2.3). Системний метод надав можливість комплексно дослідити конституційно-правові засади реалізації права на вищу освіту в Україні, визначити проблемні питання та запропонувати шляхи їхнього вирішення. За допомогою формально-юридичного методу проаналізовано нормативно-правові приписи законодавства України, якими закріплюється право людини й громадянина на вищу освіту (підрозділ 1.3). Застосування порівняльно-правового методу сприяло аналізу зарубіжного досвіду щодо предмета дослідження, вивченню міжнародно-правових стандартів права на вищу освіту (підрозділи 3.1, 3.2).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що пропонована дисертаційна робота є першим у вітчизняній юридичній науці комплексним конституційно-правовим дослідженням засад реалізації права людини й громадянина на вищу освіту в Україні.

Основні положення наукової новизни конкретизуються у висновках, у яких:

вперше:

- запропоновано власне визначення конституційного права людини й громадянина на вищу освіту, під яким слід розуміти «юридично забезпечену та гарантовану на національному і міжнародному правових рівнях можливість для кожного набувати у закладах вищої освіти знань, умінь, навичок та компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань в особистих інтересах та інтересах суспільства і держави»;

- визначено місце права людини й громадянина на вищу освіту в конституційному законодавстві та його приналежність до базового інституту конституційного права України – інституту конституційного-правового статусу людини й громадянина;

- охарактеризовано правову природу права на вищу освіту, яке є структурною складовою загального конституційного права на освіту, з притаманними йому ознаками конституційного права, а саме: воно забезпечене й гарантоване державою, має підвищений рівень захисту з боку держави, є невідчужуваним та належить кожному, його юридичне визнання відбулося на рівні міжнародних нормативно-правових актів, якими визначено основні права та свободи людини й громадянина;

- надано класифікацію системи принципів, якими встановлюються зміст, значення, умови, спрямованість та реалізація конституційного права на вищу освіту: загальноправові (конституційні), принципи права на освіту та спеціальні принципи права на вищу освіту;

- доведено, що у частині першій статті 4 Закону України «Про вищу освіту» звужено коло правомочностей стосовно можливості особи реалізувати своє право на безоплатне здобуття вищої освіти в державних і комунальних закладах вищої освіти, шляхом встановлення додаткового обмеження – здобуття певного ступеня вищої освіти вперше;

удосконалено:

- періодизацію генези нормативно-правового закріплення права людини й громадянина на вищу освіту в контексті феномену становлення вищої освіти, з урахуванням особливостей державно-правового становища українських земель, що дало підстави для виокремлення чотирьох історичних етапів, а саме: нормативно-правові акти щодо регулювання вищої освіти за часів перебування українських земель у складі Австро-Угорської та Російської імперій (1702–1918 рр.); нормативно-правове закріплення права на вищу освіту в період боротьби за незалежність (1917–1921 рр.); законодавство радянського періоду (1917–1991 рр.); конституційно-правове закріплення права на вищу освіту в незалежній Україні (1991 р. – дотепер);

- наукові підходи до класифікації прав людини й громадянина в контексті визначення місця права на вищу освіту. Запропоновано розглядати право на вищу освіту як комплексний феномен, який належить до груп культурних і соціальних прав людини й громадянина. Водночас є всі передумови, які дають змогу вести науковий дискурс щодо віднесення цього права до категорії економічних прав;

- розуміння поняття «гарантії права людини й громадянина на вищу освіту» як системи закріпленої чинним законодавством України, що включає складний комплекс засобів політичного, соціального, економічного, культурного, організаційного спрямування та є основою для формування державного механізму забезпечення конституційного права людини й громадянина на вищу освіту;

дістали подальшого розвитку:

- наукові положення щодо структурування змісту суб'єктного права на вищу освіту шляхом виокремлення додаткових елементів, а саме: здобуття вищої освіти належної якості, здобуття вищої освіти в межах академічної мобільності, академічна свобода;

- висновки щодо обґрунтованості віднесення права на вищу освіту в контексті теорії еволюції прав людини до другого покоління прав людини та розуміння його як одного із основоположних прав людини, що є елементом її конституційно-правового статусу;

- позиції щодо необхідності імплементації спеціальних термінів та положень, що містяться у міжнародних актах, у чинне національне законодавство, а також розробки конкретних шляхів і механізмів реалізації міжнародних стандартів щодо запровадження додаткових гарантій забезпечення права на вищу освіту найуразливішим верствам населення та особам, які потрапили в складну життєву ситуацію.

Практичне значення отриманих результатів дисертації полягає в тому, що здобуті автором результати дослідження, сформульовані теоретичні положення, висновки і рекомендації можуть бути використані:

- у науково-дослідній роботі – в процесі наукових досліджень щодо питань конституційно-правових засад реалізації права на вищу освіту;

- у навчальному процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Конституційне право України», «Права людини», «Право на освіту в Україні» та інших, для розробки навчальних посібників і підручників. На їхній основі можуть бути розроблені спецкурси з проблем освітнього законодавства;

- у правотворчій діяльності – у процесі вдосконалення конституційно-правового регулювання забезпечення права на вищу освіту в Україні.

На сьогодні частину розроблених науково-методичних результатів уже впроваджено в практику, зокрема:

Інститутом законодавства Верховної Ради України – у процесі підготовки аналітичних матеріалів, експертних висновків нормативно-правових актів у частині підвищення ефективності забезпечення права людини й громадянина на вищу освіту в Україні (довідка від 23.12.2020 року № 22/1402-1-15).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційну роботу виконано автором самостійно. Основні теоретичні положення та висновки, що характеризують наукову новизну та практичне значення дослідження, є результатом особистих напрацювань, що були здійснені дисертантом на основі аналізу відповідної вітчизняної та зарубіжної літератури, законодавства й практики його застосування.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданні відділу проблем розвитку національного законодавства Інституту законодавства Верховної Ради України, а також були оприлюднені на науково-практичних заходах, у тому числі – міжнародних, конференціях і круглих столах, проведених за темами «Актуальні проблеми реформування системи законодавства України» (м. Запоріжжя, 25–26 січня 2019 р.), «Право як ефективний суспільний регулятор» (м. Львів, 15–16 лютого 2019 р.), «Адміністративне право та процес: актуальні проблеми та шляхи вирішення» (м. Харків, 21 лютого 2020 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у самостійно підготовлених автором восьми наукових публікаціях, п'ять із яких

опубліковано у фахових виданнях (у тому числі одна – у зарубіжному), а ще три – у збірниках наукових праць.

Структура дисертації та її обсяг. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Основний текст дисертації складає 183 сторінки, список використаних джерел – 27 сторінок, із найменуваннями включно.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, висвітлюється рівень її наукової розробки та зв'язок із науковими планами й темами; визначаються мета та завдання, об'єкт і предмет дослідження, його методологічна й емпірична основи; розкривається наукова новизна та формулюються основні теоретичні висновки, що виносяться на захист; надаються відомості про теоретичне й практичне значення одержаних результатів, їхню апробацію та публікації за темою дисертації.

Розділ 1 «Конституційно-правова характеристика права на вищу освіту» складається з трьох підрозділів і присвячений дослідженню науково-теоретичних підходів до визначення поняття та сутності конституційного права людини та громадянина на вищу освіту, а також особливостей становлення цього права в Україні.

У підрозділі 1.1 *«Історико-правові аспекти становлення та розвитку права на вищу освіту в Україні»* з'ясовано, що історичний процес становлення та розвитку права на вищу освіту був тривалим і складним. Аналіз реалій формування цього права засвідчив, що якісні перетворення у його становленні та правовій регламентації перебували у нерозривному зв'язку з процесом трансформації досліджуваного права як соціального феномену та історичними етапами становлення вищої освіти в цивілізаційному аспекті.

Аргументовано, що конституційно-правове закріплення права людини й громадянина на освіту (вищу освіту) на українських землях бере свій початок з Австрійської Конституції 1867 року, в період перебування частини сучасної території України у складі Австро-Угорської імперії. Наступним етапом конституювання окремих аспектів права на освіту в Україні стало ухвалення Конституції УНР від 29 квітня 1918 року. Водночас обґрунтовано, що період боротьби за незалежність України на початку ХХ століття характеризується застоєм у розвитку законодавства про освіту та вищу освіту.

За радянської доби відбулася фіксація досліджуваного права на конституційному рівні, що стало поштовхом для доктринальних розробок у цій царині. Констатується, що у зазначений період вища освіта розглядалася як важливий інтелектуальний та ідеологічний чинник у вихованні нової людини, державою здійснювалося централізоване управління й централізований контроль за сферою вищої освіти.

Проведений аналіз засвідчив, що з часу здобуття Україною незалежності (1991 рік) відбулися кардинальні зміни в конституційно-правових та

доктринальних підходах до розуміння правової природи права на вищу освіту та його значення для особистості, суспільства і держави.

Дослідження генези нормативно-правового закріплення права людини та громадянина на вищу освіту в Україні в контексті феномену становлення вищої освіти та з урахування особливостей державно-правового становища українських земель, що дало підстави для виокремлення чотирьох історичних етапів, а саме: нормативно-правові акти щодо регулювання вищої освіти за часів перебування українських земель у складі Австро-Угорської та Російської імперій (1702–1918 рр.); нормативно-правове закріплення права на вищу освіту в період боротьби за незалежність (1917–1921 рр.); законодавство радянського періоду (1917–1991 рр.); конституційно-правове закріплення права на вищу освіту в незалежній Україні (1991 рр. – дотепер).

У підрозділі 1.2 *«Поняття та сутність права на вищу освіту в конституційно-правовій доктрині»* розглянуто поняття, зміст та правову природу права на вищу освіту.

У процесі дослідження проаналізовано доктринальні підходи вітчизняних та зарубіжних учених щодо теоретичного визначення права на вищу освіту, його сутності, правових особливостей.

Вивчення юридичної природи й змісту права на вищу освіту засвідчило, що досліджуване право є складним та комплексним правовим явищем, якому притаманне широке коло ознак, що мають як соціальне, так і правове значення. Як складовій системи основних прав та свобод людини й громадянина праву на вищу освіту притаманні загальні ознаки, які закріплюються нормами Основного Закону України (ст. 53) та впливають на формування цілісної системи прав.

Обґрунтовано, що право на вищу освіту є одним із елементів конституційно-правового статусу людини й громадянина, за своєю правовою суттю це право є невідчужуваним, його не можна передати іншій особі чи успадкувати, також від нього не можна відмовитися, що дає змогу віднести його до природних прав людини й громадянина. У свою чергу, це природне право безпосередньо пов'язане з освітніми свободами. Зокрема, особа має свободу вибору професії, форми та місця навчання тощо.

Запропоновано авторське визначення конституційного права людини й громадянина на вищу освіту, за яким це юридично забезпечена та гарантована на національному й міжнародному правових рівнях можливість для кожного набувати у закладах вищої освіти знань, умінь, навичок та компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань в особистих інтересах та інтересах суспільства і держави.

У підрозділі 1.3 *«Конституційно-правові принципи права на вищу освіту»* обґрунтовано, що принципи права на вищу освіту мають співвідноситися з основними принципами правового статусу особи, які, зі свого боку, мають відповідати загальноправовим принципам.

Запропоновано авторське визначення класифікації системи принципів, якими встановлюються зміст, значення, умови, спрямованість та реалізація

конституційного права на вищу освіту, а саме: загальноправові (конституційні), принципи права на освіту та спеціальні принципи права на вищу освіту.

Зроблено висновок, що окремі конституційні положення виступають у ролі конституційних принципів, якими визначаються засади функціонування освітньої системи загалом та окремих її складових. Наголошено, що принципи освітнього права законодавчо визначені в базовому Законі України «Про освіту», а також у нормах спеціальних, галузевих нормативно-правових актах, у першу чергу – в Законі України «Про вищу освіту».

З'ясовано, що Закон України «Про вищу освіту», який прийнято у розвиток положень Конституції України та Закону «Про освіту», у своїх правових приписах містить спеціальні принципи вищої освіти. Запропоновано таку класифікацію спеціальних принципів вищої освіти: загальна доступність вищої освіти; доступність вищої освіти на основі здібностей кожного та безоплатність вищої освіти; якість вищої освіти; академічна мобільність; наступність процесу здобуття вищої освіти. Здійснено аналіз правової природи спеціальних принципів вищої освіти.

Розділ 2 «Особливості реалізації конституційного права на вищу освіту в Україні» складається із трьох підрозділів, у яких висвітлено окремі аспекти реалізації права на вищу освіту, зокрема, здійснено аналіз нормативно-правового регулювання права на вищу освіту, вивчено конституційні гарантії означеного права, досліджено законодавчо визначені умови обмеження реалізації цього права.

У підрозділі 2.1 «Нормативно-правове регулювання права на вищу освіту в Україні» розглянуто законодавчі акти України, що становлять основу правового визначення та регулювання права людини й громадянина на вищу освіту. Зроблено висновок, що вітчизняне законодавство у своїх засадах відповідає міжнародно-правовим стандартам прав людини.

Досліджено нормативно-правове регулювання реалізації права на вищу освіту в Україні. Визначено, що реалізація особою конституційного права на вищу освіту забезпечується як конституційними унормуваннями безпосереднього зв'язку з означеним правом, так і конституційними нормами загального призначення, які регламентують конституційний лад у державі.

Наголошується, що відповідно до вимог та приписів Конституції України розроблено та ухвалено низку нормативно-правових актів, положеннями яких у ширшому обсязі закріплено право людини й громадянина на вищу освіту та визначено механізми реалізації, забезпечення та захисту цього права з боку держави та суспільства. Поряд із цим згаданий перелік розширюється низкою міжнародно-правових документів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України – і які стали частиною національного законодавства держави.

Обґрунтовано, що процеси вдосконалення національного законодавства у галузі вищої освіти хибують невизначеністю підходів. Водночас нормативно-правове регулювання потребує мобільного реагування на суспільні запити у цій

сфері й має бути предметом постійного моніторингу з визначення перспектив його розвитку та удосконалення.

У підрозділі 2.2 «Конституційно-правові гарантії підвищення ефективності забезпечення прав на вищу освіту» з'ясовано, що здебільшого в конституційно-правовій науці загальні гарантії права на освіту (вищу освіту) визначаються як сукупність політичних, економічних, соціальних, ідеологічних (духовних) умов, що забезпечують реалізацію, захист та охорону права на освіту. Обґрунтовано необхідність розширення наведеного переліку гарантій шляхом введення до їхнього складу організаційних умов, оскільки саме ними забезпечується організаційна складова діяльності держави та її органів, посадових осіб, а також представників громадянського суспільства в процесі формування належних умов для реалізації особою права на освіту (вищу освіту).

Запропоновано розглядати гарантії досліджуваного права як систему, закріплену чинним законодавством України, що включає складний комплекс засобів політичного, соціального, економічного, культурного, організаційного спрямування та є основою для формування державного механізму забезпечення конституційного права на вищу освіту. Проаналізовано доктринальні позиції до наукової класифікації гарантій, якими забезпечується практична реалізація прав і свобод людини та громадянина.

Здійснено аналіз соціальних гарантій права на вищу освіту, з'ясовано, що саме принцип справедливості (соціальної справедливості) закладений у загальноприйнятій підході до розуміння цього правового явища. Наголошено, що чинна нормативно-правова база щодо забезпечення соціальних гарантій здобувачам вищої освіти містить достатньо правових механізмів, за допомогою яких має здійснюватися належне соціальне забезпечення осіб зазначеної категорії. Проте, на практиці ситуація складається дещо іншим чином, зокрема болісними є питання, пов'язані зі скороченням державного замовлення, недосконалим підходом до виплати стипендій здобувачам вищої освіти, неможливістю освітніх закладів повною мірою забезпечити житлом абітурієнтів, проблеми з пошуком місць для працевлаштування здобувачів вищої освіти тощо.

Визначено низку проблемних аспектів, пов'язаних із необхідністю законодавчого врегулювання суспільних відносин щодо забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, зокрема в частині забезпечення належного рівня освітніх послуг для всіх категорій внутрішньо переміщених осіб, які мають право на освіту.

У підрозділі 2.3 «Обмеження конституційного права на вищу освіту» доведено, що згідно з правовою природою конституційному праву на вищу освіту притаманні ознаки природного та загального права, однак це право не безмежне. Вища освіта має бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного (частина перша статті 26 Загальної декларації прав людини). Конституція України гарантує кожному безоплатне здобуття вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі

(ч. 3 ст. 53). Таким чином, як впливає зі змісту конституційної норми, встановлюються обмеження на отримання вищої освіти – такі, як участь у конкурсі та відповідний статус закладу вищої освіти.

Встановлено, що у процесі реалізації права на вищу освіту є обмеження щодо отримання двох і більше спеціальностей. Конституція України не містить обмежень щодо повторного здобуття вищої освіти громадянами на безоплатній основі, однак у чинному освітньому законодавстві наявне унормування вищенаведеного змісту. Так, відповідно до статті 4 Закону України «Про вищу освіту» громадяни України мають право здобувати в державних та комунальних закладах освіти на конкурсній основі безоплатну вищу освіту, якщо відповідний рівень освіти за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів вони отримують вперше. Таким чином, законодавцем обмежується коло суб'єктів права на безоплатну вищу освіту. Обґрунтовано необхідність приведення окремих норм Закону «Про вищу освіту» до відповідності із керівними положеннями Основного Закону України.

Проведений аналіз окремих аспектів обмеження права особи на вищу освіту засвідчив, що Конституція України та чинне законодавство, якими регулюються правовідносини у сфері освіти, містять положення, за якими реалізація особою свого конституційного права на безоплатну вищу освіту можлива лише в державних та комунальних закладах вищої освіти (частина 2 статті 53 Конституції, абзац перший частини першої статті 4 Закону «Про вищу освіту»), таким чином порушується право людини на вибір місця навчання.

У процесі дослідження визначено, що праву на вищу освіту властива дуальна природа, оскільки його наділено ознаками як позитивного, так і негативного права.

Розділ 3 «Шляхи вдосконалення реалізації права на вищу освіту в Україні» складається із трьох підрозділів, у яких досліджуються міжнародно-правові стандарти права людини на вищу освіту, аналізується досвід зарубіжних держав щодо конституційно-правового закріплення права на вищу освіту та розглядаються шляхи вдосконалення конституційно-правового забезпечення права на вищу освіту в Україні у контексті сучасних викликів.

У підрозділі 3.1 «Міжнародно-правові стандарти права на вищу освіту» розглянуто міжнародно-правові стандарти права людини на вищу освіту, проаналізовано низку міжнародних актів, що стали основоположними у сфері визнання, закріплення й захисту права людини та громадянина на вищу освіту як на міжнародному, так і на національному рівні.

Проведений аналіз засвідчив, що фундаментального значення для розвитку права людини та громадянина на освіту (вищу освіту) набуло прийняття спеціальних міжнародних документів, дія яких спрямована на утвердження, гарантування та захист досліджуваного права, серед яких, зокрема: Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція про захист прав людини й основоположних свобод, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Конвенція про права дитини, Конвенція про боротьбу з

дискримінацією в галузі освіти, Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI століття: підходи і практичні заходи, Конвенція про визнання кваліфікацій із вищої освіти у європейському регіоні (Лісабонська конвенція), спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти» (Болонська декларація) тощо. З'ясовано, що всі зазначені міжнародно-правові акти, які були ратифіковані Верховною Радою України та стали невіддільною частиною національного законодавства, сформували правове підґрунтя для становлення окремих доктринальних теорій освітнього права і розробки теоретичних засад для розуміння права людини та громадянина на вищу освіту як окремого правового феномену.

Дослідження спеціальних міжнародних актів, положеннями яких регулюється право людини на вищу освіту, засвідчило, що це право, ставши складовою загального права на освіту, охоплює аспекти рівності, доступності, безоплатності. Однак, враховуючи правову природу, йому властиві спеціальні ознаки, а саме: здобуття вищої освіти можливе на підставі здібностей кожного, таким чином, це передбачає наявність певного конкурсного відбору.

Вивчено інституційний механізм забезпечення міжнародного співробітництва в освітній сфері. З'ясовано, що провідна роль у здійсненні означеного механізму належить ООН та її відповідальній структурі ЮНЕСКО. Наголошено, що основним завданням ЮНЕСКО є сприяння зміцненню миру й безпеки шляхом розширення співробітництва народів у сфері освіти, науки і культури, в інтересах забезпечення загальної поваги, справедливості, законності та прав людини. Дослідження основних міжнародних документів, ухвалених під егідою ЮНЕСКО, дало підстави стверджувати, що їхній зміст утворюють конкретні нормативні положення, які регулюють освітні відносини у кожній окремій, відносно самостійній сфері освіти, та закріплюють дієві механізми, покликані сприяти якнайкращій реалізації людиною свого природного права на освіту, у тому числі – вищу освіту.

У підрозділі 3.2 «Зарубіжний досвід конституційно-правового регулювання реалізації права на вищу освіту» проаналізовано досвід низки зарубіжних країн, серед яких – Італія, Іспанія, Німеччина, Польща, Франція, Фінляндія, Чехія, США та інші. Проведений аналіз досвіду іноземних держав щодо конституційно-правового забезпечення права на вищу освіту дав змогу констатувати наявність всебічних підходів до його законодавчого закріплення, забезпечення та захисту. Спільною залишається обов'язковість визнання вищої освіти пріоритетною сферою діяльності держави, запорукою побудови сучасного технологічного суспільства та розвиненої економіки, важливим компонентом формування освіченої особистості, висококваліфікованого фахівця, здатного бути свідомим громадянином та відповідальним членом суспільства.

Встановлено, що конституювання права на вищу освіту відбулося на рівні основних законів більшості європейських держав. Наголошено, що, поряд із підтримкою загальносвітових тенденцій розвитку якісної вищої освіти, визнанням пріоритетності забезпечення та гарантування права на вищу освіту,

у більшості зарубіжних країн збережено національну особливість та самобутність системи вищої освіти. Підтримка національних традицій вищої школи задекларована у конституційно-правових актах низки держав. Піддано критиці вітчизняні тенденції щодо практики ігнорування здобутків національної системи вищої освіти.

Аргументовано, що, спираючись у своїй діяльності на загальні світові стандарти та принципи забезпечення прав людини, більшість розвинутих країн визнає на конституційному рівні світськість вищої освіти та її відокремлення від релігії, рівність та доступність здобуття вищої освіти без дискримінаційних обмежень, здобуття вищої освіти відповідно до здібностей кожного. Зауважено, що для нашої держави позитивним є досвід низки зарубіжних країн щодо запровадження альтернативних форм та видів здобуття вищої освіти. Вважаємо, що визначені законодавством можливості позитивно відіб'ються на процесі реалізації особою свого права на вищу освіту та сприятимуть процесу інтеграції вітчизняної системи вищої освіти до європейського та світового освітніх просторів.

У підрозділі 3.3 «Перспективи конституційно-правового забезпечення права на вищу освіту в Україні» доведено необхідність удосконалення механізму забезпечення конституційного права людини й громадянина на вищу освіту на законодавчому та інституційному рівнях. Обґрунтовано наукову позицію щодо розширення змісту конституційного права на вищу освіту в частині його загального забезпечення, запропоновано розглядати це право в аспекті забезпечення доступності вищої освіти для кожного громадянина відповідно до його здібностей і потреб, враховуючи мету та завдання вищої освіти. У цьому контексті в пригоді стане позитивний досвід зарубіжних країн щодо запровадження альтернативних форм та видів освіти й відповідних механізмів фінансування.

Отже, в контексті удосконалення чинного Закону України «Про вищу освіту» та приведення його положень до відповідності із нормами Конституції України слід зняти наявні обмеження на здобуття двох і більше спеціальностей за кошти державного бюджету. Аргументовано, що у разі відповідного врегулювання зазначеного питання це позитивно позначиться на можливості використання громадянами свого права на здобуття другої вищої освіти та відповідатиме впровадженій державою політиці щодо безперервності освітнього процесу.

Досліджено проблеми, з якими нині пов'язують незадовільний стан системи вищої освіти в Україні. Констатується, що наразі ситуація є далекою від оптимістичної, оскільки, враховуючи динамічність розвитку та зміни суспільних відносин, об'єктивні умови життєдіяльності держави, суспільні запити і виклики (як на світовому, так і на державному рівні) зумовлюють необхідність пошуку нових реформаторських підходів до найгостріших проблем, які постають перед вищою освітою і правом на неї. У цьому контексті доцільно згадати проблеми, що виникли із реалізацією права на вищу освіту в умовах епідемії, а також необхідності забезпечення доступу до вищої освіти

всім її здобувачам. Обґрунтовується необхідність законодавчого регулювання забезпечення права на освіту та всіх її складників з урахуванням соціально-економічних умов, у яких перебувають сучасне суспільство та держава.

ВИСНОВКИ

У дисертації проведено комплексне дослідження конституційно-правових засад реалізації права на вищу освіту в Україні. Результати здійсненого дослідження дали підстави дійти висновків:

1. Початок еволюції сучасного розуміння загального права особи на освіту та окремих її складових доцільно відносити до доби буржуазних революцій, оскільки юридичне оформлення цього права у цивілізаційному сенсі вперше було здійснено у Декларації прав людини 1783 р. Остаточна конституалізація права на освіту, у тому числі вищу освіту, відбулася у середині ХХ століття, а саме – з прийняттям Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року, ставши, таким чином, одним із пріоритетів сучасного розвитку теорії прав людини.

На землях, які входять до складу незалежної України, генезис формування і розвитку права на вищу освіту перебував у нерозривному зв'язку з процесом трансформації досліджуваного права як соціального феномену та історичними етапами становлення вищої освіти в цивілізаційному аспекті. Таким чином, у вітчизняному доктринальному та правовому полях означене право з'являється із середини ХІХ століття в період перебування частини територій сучасної України у складі Австро-Угорської імперії. Наступним етапом конституювання окремих аспектів права на освіту в Україні стало ухвалення Конституції УНР від 29 квітня 1918 року. Разом із тим, зважаючи на особливості державно-правового розвитку України, можна стверджувати, що остаточна фіксація досліджуваного права на рівні конституційного закону відбулася за радянської доби розвитку Української держави.

Аналіз генези нормативно-правового закріплення права людини та громадянина на вищу освіту в Україні в контексті феномену становлення вищої освіти та з урахуванням особливостей державно-правового становища українських земель дав підстави для виокремлення чотирьох історичних етапів, а саме: нормативно-правові акти щодо регулювання вищої освіти за часів перебування українських земель у складі Австро-Угорської та Російської імперій (1702–1918 рр.); нормативно-правове закріплення права на вищу освіту в період боротьби за незалежність (1917–1921 рр.); законодавство радянського періоду (1917–1991 рр.); конституційно-правове закріплення права на вищу освіту в незалежній Україні (1991 р. – дотепер).

2. Досліджено доктринальний доробок щодо визначення поняття та сутності права на вищу освіту. З'ясовано, що в межах вітчизняної правової науки не сформульовано загальновизнаного підходу до розуміння правової природи та змісту досліджуваного права. Обґрунтовано, що за своєю правовою природою право на вищу освіту є структурною складовою загального конституційного права на освіту, йому притаманні всі ознаки конституційного

права. Зокрема, воно забезпечене і гарантоване державою, має підвищений рівень захисту з боку держави, є невідчужуваним та належить кожному, його юридичне визнання відбулося на рівні міжнародних нормативно-правових актів, якими визначено основні права та свободи людини й громадянина. За своєю правовою суттю це право є природним правом людини, безпосередньо пов'язаним з освітніми свободами, зокрема такими, як свобода вибору професії, свобода вибору форми та місця навчання. Спираючись на сучасні тенденції розвитку теорії прав людини, обґрунтовано тезу, що вища освіта має бути безоплатною, загальнодоступною та ґрунтуватися на гуманістичних засадах.

У межах теоретичного обґрунтування щодо визначення місця права на вищу освіту в системі конституційних прав людини й громадянина, запропоновано розглядати право на вищу освіту як комплексний феномен, який належить до груп культурних та соціальних прав людини й громадянина. Обґрунтовано, передумови, які дають змогу вести науковий дискурс щодо віднесення цього права до категорії економічних прав.

Сформульовано авторське визначення конституційного права людини й громадянина на вищу освіту, під яким слід розуміти юридично забезпечену та гарантовану на національному і міжнародному правових рівнях можливість для кожного набувати у закладах вищої освіти знань, умінь, навичок та компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань в особистих інтересах та інтересах суспільства і держави.

3. Встановлено, що сучасний стан національного законодавства України, яким регулюються правовідносини у сфері реалізації особою свого конституційного права на вищу освіту, в цілому можна оцінити як такий, що переважно відповідає міжнародно-правовим стандартам. Проте є низка гострих проблем, розв'язання яких потребує законодавчого врегулювання. Акцентується увага на важливості запровадження кращого європейського та світового досвіду в контексті оновлення підходів до розуміння змісту вищої освіти, впровадження інноваційних технологій та практик в освітній процес.

Аргументується необхідність продовження реформ у сфері вищої освіти в частині формування ефективної системи надання освітніх послуг, гарантування доступності вищої освіти, удосконалення системи забезпечення якості вищої освіти з метою досягнення її конкурентоспроможності на національному та світовому рівнях. Зауважено, що підходи та механізми фінансування вищої освіти в Україні потребують вдосконалення. Підтримано позицію щодо розробки та прийняття оновленої Стратегії розвитку вищої освіти в Україні.

4. Досліджено систему принципів конституційного права людини й громадянина на вищу освіту. Запропоновано класифікацію системи принципів, якими встановлюються зміст, значення, умови, спрямованість та реалізація конституційного права на вищу освіту, а саме: загальноправові (конституційні), принципи права на освіту, спеціальні принципи права на освіту.

Обґрунтовано, що особливе місце у системі конституційних принципів досліджуваного права належить нормам статті 53 Конституції України, які за своєю правовою суттю складають основу конституційно-правового статусу

людини й громадянина і задіяні у процесі формування цілісної освітньої системи та її складових, зокрема системи вищої освіти. Запропоновано класифікацію спеціальних принципів вищої освіти, а саме: загальна доступність вищої освіти; доступність вищої освіти на основі здібностей кожного та безоплатність вищої освіти; якість вищої освіти; академічна мобільність; наступність процесу здобуття вищої освіти.

5. Досліджено проблематику гарантування права людини й громадянина на вищу освіту в Україні. Запропоновано наукову аргументацію щодо визначення гарантій права на вищу освіту як систему, закріплену чинним законодавством України, що включає складний комплекс засобів політичного, соціального, економічного, культурного, організаційного спрямування та є основою для формування державного механізму забезпечення конституційного права людини й громадянина на вищу освіту.

Наголошено, що розробка найдієвіших механізмів – гарантій забезпечення прав і свобод потребує виваженого підходу до розуміння правової природи кожного окремого права та проблемних аспектів його реалізації. У тому числі такий підхід є доцільним у контексті забезпечення конституційного права особи на вищу освіту.

Обґрунтовано, що реалізація особою права на вищу освіту забезпечується загальними (економічними, політичними, соціальними, організаційними) й спеціальними (юридичними) гарантіями. Здійснено аналіз гарантій права на вищу освіту та виявлено низку проблемних аспектів. Наголошено на необхідності розширення економічних гарантій досліджуваного права. Підтримано наукову аргументацію щодо доцільності запровадження змішаної системи фінансового забезпечення вищої освіти в Україні. Доведено необхідність розроблення додаткових правових механізмів для належного забезпечення соціальних гарантій права на вищу освіту.

6. Доведено, що чинне вітчизняне законодавство, яким регулюються правовідносини у сфері вищої освіти, містить низку обмежень щодо можливості реалізації особою конституційного права на вищу освіту. Основний Закон гарантує кожному безоплатне здобуття вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі (ч. 3 ст. 53). Таким чином, як впливає зі змісту конституційної норми, встановлюються обмеження на отримання вищої освіти – такі, як участь у конкурсі та відповідний статус закладу вищої освіти. Крім того, це право обмежується соціально-економічними чинниками, рівнем розвитку системи вищої освіти; реальною потребою держави у кваліфікованому кадровому забезпеченні; пріоритетністю окремих спеціальностей в особливих умовах тощо.

Обґрунтовано, що у частині першій статті 4 Закону України «Про вищу освіту» звужено коло правомочностей стосовно можливості особи реалізувати своє право на безоплатне здобуття вищої освіти в державних і комунальних закладах вищої освіти шляхом встановлення додаткового обмеження – здобуття певного ступеня вищої освіти вперше.

7. Встановлено, що в загальноєвропейському вимірі процес формування сучасних підходів до розуміння міжнародних стандартів вищої освіти бере свій початок із моменту ухвалення Спільної декларації міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти» (Болонська декларація). Квінтесенцією цього акта стало загальне визнання першочергового значення освіти та освітнього співробітництва для розвитку і зміцнення стабільних, мирних та демократичних суспільств.

8. У результаті дослідження конституційних положень законодавства зарубіжних країн, які регламентують право на вищу освіту, а також реалізацію цього права, з'ясовано, що значно збільшилися та розширилися коло й обсяг його правомочностей, а також гарантій реалізації відповідно до міжнародних стандартів. У національних конституційних системах зарубіжних країн є дещо спільне – загальне закріплення права на освіту. Правове регулювання права на вищу освіту та гарантій його реалізації у конституційному законодавстві зарубіжних країн набуло свого розвитку у положеннях органічних і звичайних законів про права людини й громадянина.

9. Зроблено висновок щодо необхідності внесення ряду змін до чинного Закону України «Про вищу освіту» для приведення його у відповідність з положеннями Основного Закону України й вимогами керівних міжнародних документів з метою створення належних умов для ефективної реалізації особою свого права на вищу освіту.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Діхтярук А. Б. Поняття та зміст конституційного права на вищу освіту. *Прикарпатський юридичний вісник ПЮВ*. № 2, Т. 4, 2018. С. 98–104;
2. Діхтярук А. Б. До питання визначення конституційних принципів права на вищу освіту в Україні. *Юридична наука*. 2019. № 2. С. 144–153;
3. Діхтярук А. Б. До питання нормативно-правового регулювання права на вищу освіту в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2019. № 54, Т. 2. С. 86–94;
4. Діхтярук А. Конституційне право на вищу освіту: порівняльні аспекти правового регулювання держав Європи та США. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 5. С. 39–48.

Статті, опубліковані у зарубіжних наукових виданнях

5. Діхтярук А. Б. Конституційно-правові гарантії забезпечення права на вищу освіту в Україні. *Visegrad journal on human rights (Республіка Словаччина)*. 2019. № 6/2. С. 109–117.

Наукові публікації, що додатково відбивають результати дослідження

6. Діхтярук А. Б. Окремі аспекти законодавчого забезпечення конституційного права громадян на вищу освіту в Україні. *Актуальні проблеми*

реформування системи законодавства України: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 25–26 січня 2019 року. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С.34-36;

7. Діхтярук А. Б. Міжнародно-правові акти як джерела права на вищу освіту. *Право як ефективний суспільний регулятор: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 15–16 лютого 2019 р.* Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 29-32;

8. Діхтярук А. Б. Поняття права на вищу освіту в конституційно-правовій доктрині. *«Адміністративне право та процес: актуальні проблеми та шляхи вирішення : тези доп. учасників наук.-практ. семінару, м. Харків, 21 лютого 2020 р.* Харків: НДІ ППСН, 2020». С.55-57.

АНОТАЦІЯ

Діхтярук А. Б. Конституційно-правові засади реалізації права на вищу освіту в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Інститут законодавства Верховної Ради України, Київ, 2020.

Проаналізовано основні історико-правові аспекти становлення і розвитку права на вищу освіту в Україні. Визначено правову природу та поняття права людини й громадянина на вищу освіту, запропоновано авторське узагальнення визначення цього права. З'ясовано місце права на вищу освіту в системі конституційних прав і свобод.

Розглянуто законодавчі акти України, що становлять основу правового визначення та регулювання права людини й громадянина на вищу освіту. Зроблено висновок, що вітчизняне законодавство у своїх засадах відповідає міжнародно-правовим стандартам прав людини.

Досліджено конституційні принципи права людини й громадянина на вищу освіту. Зроблено висновок, що окремі конституційні положення виступають у ролі конституційних принципів, якими визначаються засади функціонування освітньої системи загалом і окремих її складових. Наголошено, що принципи права на вищу освіту законодавчо визначені в базовому Законі України «Про освіту», а також у нормах спеціальних, галузевих нормативно-правових актів, у першу чергу – в Законі України «Про вищу освіту».

Досліджено проблематику гарантування права людини й громадянина на вищу освіту в Україні. Запропоновано наукову аргументацію щодо визначення гарантій права на вищу освіту як систему, закріплену чинним законодавством України, що включає складний комплекс засобів політичного, соціального, економічного культурного, організаційного спрямування та є основою для формування державного механізму забезпечення конституційного права людини й громадянина на вищу освіту.

Встановлено, що під час реалізації права на вищу освіту є обмеження щодо отримання двох і більше спеціальностей на безоплатній основі.

Вивчено міжнародно-правові стандарти права людини на вищу освіту. Здійснено аналіз досвіду зарубіжних держав щодо конституційно-правового закріплення права на вищу освіту. Розглянуто шляхи вдосконалення реалізації права на вищу освіту в Україні у контексті сучасних викликів.

Ключові слова: конституційне право на вищу освіту, система конституційних прав, реалізація права, механізм забезпечення, конституційно-правове регулювання, принципи права на вищу освіту, гарантії права на вищу освіту, доступність вищої освіти, якість освіти, міжнародно-правові стандарти, зарубіжний досвід.

АННОТАЦІЯ

Дихтярук А. Б. Конституционно-правовые основы реализации права на высшее образование в Украине. – *Квалификационный научный труд на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. – Институт законодательства Верховной Рады Украины, Киев, 2020.

Проанализированы основные историко-правовые аспекты становления и развития права на высшее образование в Украине. Изучено понятие права на высшее образование. Дана характеристика правовой природы права человека и гражданина на высшее образование, которое является структурной составляющей общего конституционного права на образование. Ему характерны все признаки конституционного права. В частности, это право обеспечено и гарантировано государством, имеет повышенный уровень защиты со стороны государства, неотчуждаемо и принадлежит каждому, его юридическое признание состоялось на уровне международных нормативно-правовых актов, устанавливающих основные права и свободы человека и гражданина.

Определено место права человека и гражданина на высшее образование в системе конституционных прав. В связи с этим отмечено, что право на высшее образование является естественным правом, непосредственно связанным с образовательными свободами – такими, как: свобода выбора профессии, формы и места обучения.

Исследованы конституционные основы регулирования реализации права на высшее образование. Установлено, что реализация гражданами Украины конституционного права на высшее образование обеспечивается как конституционными предписаниями, находящимися в непосредственной связи с этим правом, так и конституционными нормами общего назначения, которыми регламентируется конституционный строй государства.

В ходе исследования определено, что отдельные конституционные положения выступают в роли конституционных принципов, определяющих основы функционирования образовательной системы в целом, а также отдельных ее составляющих. Предложена классификация системы принципов права на высшее образование.

Исследованы вопросы ограничения реализации права на высшее образование. Обоснован тезис о необходимости приведения отдельных норм Закона Украины «О высшем образовании» в соответствие с положениями Основного Закона Украины.

Проанализированы международно-правовые стандарты регулирования реализации права на высшее образование. Изучен зарубежный опыт конституционно-правового регулирования реализации человеком и гражданином права на высшее образование.

Ключевые слова: конституционное право на высшее образование, система конституционных прав, реализация права, механизм обеспечения, конституционно-правовое регулирование, принципы права на высшее образование, гарантии права на высшее образование, доступность высшего образования, качество образования, международно-правовые стандарты, зарубежный опыт.

ABSTRACT

Dikhtyaruk A. B. Constitutional and legal bases of realization of the right to higher education in Ukraine. - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of the scientific degree of the candidate of legal sciences on the specialty 12.00.02 - constitutional law; municipal law. - Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, 2020.

The main historical and legal aspects of the formation and the evolution of the right to higher education in Ukraine are analyzed. The legal nature and the concept of the right of a person and a citizen to higher education are determined. The generalization of the author, with its formula, is proposed. The place of the right to higher education in the system of constitutional rights and freedoms is clarified. The legislative acts of Ukraine forming the basis of the legal definition and regulation of the right to education are presented.

It is concluded that the domestic legislation in its principles complies with international legal standards of human rights, and constitutional principles and guarantees of human rights and citizens for higher education. It is affirmed that some constitutional acts and constitutional principles determine the functioning principles of the educational system as single unity also and as individual components. The system classification of the principles of the right to higher education is proposed. It is emphasized that the principles of the right to higher education are legally defined in the Basic Law of Ukraine "On Education", as well as in the norms of special, sectoral regulations, primarily in the Law of Ukraine "On Higher Education".

The issue of guaranteeing the right of a person and a citizen to higher education in Ukraine has been considered. The scientific argumentation of the definition of guarantees of the right to higher education as a system enshrined in the current legislation of Ukraine including a complex set of political, organizing, social, economic, and cultural tools. It also includes the basis for the formation of the state mechanism of constitutional human and civil rights to education.

It is discovered the presenters of some restrictions during the exercise of the right to higher education to obtain two or more specialties free of charge. International legal standards of the human right to higher education have been investigated. An analysis of the foreign experience in the constitutional and legal consolidation of the right to higher education. Ways to improve the realization of the right to higher education in Ukraine in the context of modern challenges are considered.

Keywords: the constitutional right to higher education, the system of rights, rights security mechanism, constitutional and legal regulation, principles of the right to higher education, guarantees of the right to higher education, accessibility of higher education, quality of education, international legal standards, world experience.